

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

“Somewhere over the rainbow”

Werkelijkheid, nog steeds een droom, of iets ter tussen in?

Bos, H.

DOI

[10.5117/PED2019.1.002.BOS](https://doi.org/10.5117/PED2019.1.002.BOS)

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Pedagogiek

License

CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bos, H. (2019). “Somewhere over the rainbow”: *Werkelijkheid, nog steeds een droom, of iets ter tussen in?* *Pedagogiek*, 39(1), 5-27. <https://doi.org/10.5117/PED2019.1.002.BOS>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Oratie

“Somewhere over the rainbow”

*Werkelijkheid, nog steeds een droom, of iets er tussen in?*¹

Henny Bos

PED 39 (1): 5–27

DOI: 10.5117/PED2019.1.002.BOS

Abstract

Somewhere over the rainbow: Reality, still a dream, or something between?

The legal and social climate for lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) individuals varies across countries. The Netherlands, for example, is known worldwide for its liberal and tolerant climate regarding LGBT people; other nations have less tolerant attitudes and some even penalize homosexuality. But even in the Netherlands, a substantial proportion of the population has the opinion that a child needs a mother and a father for healthy psychological development, and a large percentage disapproves of adoption rights and public expressions of intimacy for same-sex couples. As a consequence, the Netherlands could be described as a society that values the tolerance of homosexuality, while also endorsing heteronormative beliefs. It is in this heteronormative society that children and adolescents are confronted with assumptions that their parents should consist of a mother and a father who identify as heterosexual and who view their gender in binary terms (i.e., female or male). It is also a society in which young sexual minority and gender nonconforming youth are growing up. Less is known about how the health and well-being of sexual minority and gender nonconforming parents and the offspring who are born and raised in these families are influenced by the assumptions of heteronormative society as well as what growing up in such a society means for these youth. In mine Chair position within the Department of Child Development and Education of the Faculty of Social and Behavioral Sciences I will concentrate on sexual and gender diversity in families and youth by encompassing research and education on (1) lesbian, gay, and transgender parenthood, and (2) sexual minority and gender

nonconforming youth. In this slightly edited version of my inaugural lecture I describe why it is especially important to focus on protective factors and resiliency in lesbian, gay, and transgender families and in sexual minority and gender nonconforming youth.

Keywords: homo- en lesbisch ouderschap, seksuele en gender non-conforme minderheidsjongeren

Mevrouw de Rector Magnificus, Mevrouw de Decaan, Zeer gewaardeerde toehoorders, Zeer geachte collegae, Lieve mam, Lieve vrienden, buren en familie, Beste subjectief betrokkenen,

Welkom bij deze inaugurele rede waarmee ik vandaag, 12 oktober 2018, officieel het ambt van hoogleraar “Sexual and Gender Diversity in Families and Youth” in het openbaar aanvaard. Een feestelijk dag. Dit in tegenstelling tot vandaag precies 20 jaar geleden: de sterfdag van Matthew Shephard, een homoseksuele student aan de Universiteit van Wyoming die op 12 oktober 1998 aan de ernstige verwondingen van een “hate crime” overleed.

Matthew was een paar dagen daarvoor door twee mannen ernstig mishandeld (hij had een schedelfractuur) en aan een hek vastgebonden achtergelaten aan de rand van de prairie. Een passant vond hem 18 uur later. Matthew werd naar het ziekenhuis gebracht waar hij op 12 oktober aan zijn verwondingen overleed. De daders werden opgepakt en tijdens het proces stonden buiten de rechtszaal leden van de Westbore Baptist Church met borden waarop afschuwelijke teksten stonden geschreven, bijvoorbeeld dat Matthew vanwege zijn homoseksualiteit in de hel terecht zou komen. Deze mensen waren ook aanwezig op de dag van Matthew’s uitvaart. Zij werden echter aan het zicht van de rouwende familie en vrienden onttrokken omdat vrienden van Matthew als engelen met hele grote vleugels tussen hen en de begrafenisstoet in stonden.

In de Verenigde Staten maar ook wereldwijd kreeg Matthew’s dood veel aandacht. Zo leidde bijvoorbeeld Ellen Degeneres een wake in Washington D.C., en werden er liedjes over hem geschreven en gezongen bijvoorbeeld door Melissa Etheridge (“Scarecrow”) en Elton John (“American Triangle”). Naar aanleiding van deze “hate crime” tegen Matthew Shephard probeerde de toenmalige president van de Verenigde Staten Bill Clinton de federale wetgeving omtrent misdaden gepleegd op basis van vooroordelen en discriminatie uit te breiden naar “hate crimes” tegen homoseksuele mannen

en vrouwen. Het voorstel sneuvelde maar werd in 2009 wel aangenomen en ondertekend door president Barack Obama.

Na even stil gestaan te hebben bij Matthew Shephard wil ik in mijn oratie eerst gaan kijken hoe de situatie in Nederland is qua wetgeving en opvattingen rondom homoseksualiteit, homo- en lesbisch ouderschap en genderdiversiteit. Vervolgens zal ik uiteenzetten wat we weten over de twee onderwerpen die ik in mijn leerstoel centraal stel en waar ik in mijn onderzoekslijn verder aan wil gaan werken.

Wetgeving

Homoseksuele mannen en lesbische vrouwen hebben in Nederland veel juridische vrijheden (zie bijvoorbeeld artikel 1 van de Nederlandse grondwet, de algemene wet gelijke behandeling, en het burgerlijk huwelijk dat opengesteld is voor mensen van hetzelfde geslacht). Dit in tegenstelling tot veel andere landen: Zo zijn er 72 landen waar homoseksualiteit per wet verboden is en er zijn ook (nog steeds) een aantal landen waar zelfs de doodstraf staat op homoseksualiteit of het hebben van seks met iemand van hetzelfde geslacht (ILGA, 2017). Echter, ondanks de juridische vrijheden kent Nederland bijvoorbeeld geen "hatecrime"-wetgeving om discriminatie zwaarder te bestraffen (ILGA, 2018). Dit is in veel Westerse landen wel het geval. Ook zijn de rechten van trans- en interseks personen in ons land (in tegenstelling tot veel andere Westerse landen) niet goed geregeld (ILGA, 2018).

Opvattingen

Homoseksualiteit

Sinds 2006 legt het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) om de twee jaar een grote groep volwassenen stellingen voor over homo- en biseksualiteit, en homo- en lesbisch ouderschap. De groep die in het algemeen negatief is over homoseksualiteit en gelijke rechten voor homoseksuelen ligt al enige tijd rond de 5% (Kuyper, 2018). Daarmee is er volgens het SCP een ondergrens bereikt: het percentage wordt niet lager en is al enige tijd stabiel (Keuzenkamp, Bos, Duyvendak, & Hekma, 2006; Kuyper, 2018). Die ondergrens is nog niet bereikt als het gaat over uitingen van homoseksualiteit in het openbaar. Zo zegt bijvoorbeeld 29% het vies te vinden als twee mannen elkaar in het openbaar zoenen en 20% zegt dit als het gaat om twee

zoenende vrouwen (Kuyper, 2018). Dit zien we ook als deze vragen worden voorgelegd aan kinderen en adolescenten (Nikkelen & Vermey, 2017).

De 5% ondergrens is bij jongeren ook nog niet bereikt als het gaat om het hebben van homoseksuele vrienden: Ook al zegt 70% dat zij er geen probleem mee hebben als er homoseksuele jongens en lesbische meisjes tot hun vrienden behoren dan betekent echter ook dat een-derde hier wel problemen mee zegt te hebben (Kuyper, 2018) of zelfs de vriendschap wil verbreken (Bos, Picavet, & Sandfort, 2012).

Homo en lesbisch ouderschap

In het SCP onderzoek zien we ook dat ongeveer driekwart vindt dat homoseksuele paren dezelfde rechten moeten hebben als heteroseksuele paren bij het adopteren van kinderen (Kuyper, 2018). Echter, uit een ander SCP onderzoek blijkt dat driekwart vindt dat een kind een thuis met een vader en moeder nodig heeft om gelukkig op te groeien (Rijken & Liefbroer, 2011). Deze tegenstelling lijkt toch een beetje “bijzonder” of “raar” of op z'n minst ambivalent.

Genderdiversiteit

Sinds 2012 onderzoekt het SCP ook opvattingen rondom genderdiversiteit. Uit het laatste rapport blijkt dat 45% van de volwassenen bij een eerste ontmoeting met iemand wil weten of deze persoon een man of een vrouw is (Kuyper, 2018). Dit kan wijzen op een soort van “ongemakkelijkheid” als dit niet meteen helemaal duidelijk is. Echter deze “ongemakkelijkheid” gaat al meer richting een negatieve houding als we zien dat 20% vindt dat er iets mis is met mensen die zich geen man of vrouw voelen, en dat 14% zegt niet met hen om te willen gaan. Ook hier is dus de ondergrens van 5% nog niet bereikt.

Er is relatief weinig bekend over hoe kinderen/jongeren denken over genderdiversiteit. In een onderzoek van mijzelf, Theo Sandfort en Charles Picavet werd aan basisschoolleerlingen in groep 8 een verhaaltje (vignet) voorgelegd waarin een vriendengroep een stereotype jongens dan wel meisjes activiteit (niet nader omschreven) gaat ondernemen. Jongen A mag niet mee doen met de jongensactiviteit omdat hij zich te veel als een meisjes gedraagt en meisje B niet met de meisjesactiviteit omdat zij zich te veel als een jongen gedraagt (Killen, Crystal, & Watanabe, 2002). We vonden dat een-derde van de leerlingen het eens was met het feit dat de gender non-conforme leeftijdsgenoot niet mee mocht doen. Veertig procent vond dat de leeftijdsgenoot het gedrag moest veranderen om wel mee te mogen doen (Bos et al., 2012).

Kortom: Een complexe situatie

Ik ben in deze oratie eerst in gegaan op de wetgeving en opvattingen rondom homoseksualiteit, homo- en lesbisch ouderschap en genderdiversiteit om duidelijk te maken dat het een complexe wereld is waarin kinderen met homoseksuele- en transseksuele ouders en seksuele- en gender non-conforme minderheidsjongeren in opgroeien. Er zijn veel juridische vrijheden en mogelijkheden maar er is ook een "begrensde acceptatie" (Van der Toorn, 2018) met ambivalente boodschappen over homoseksualiteit en genderdiversiteit. Ja, we zijn in Nederland in het algemeen uitermate positief over homoseksualiteit en gelijke rechten voor homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, maar tegelijkertijd vinden we dat in het openbaar zoenen een privilege is dat alleen is weggelegd voor de heteroseksuele meerderheid. Vaak zijn we ons niet bewust van deze "begrensde acceptatie" (Jellison, McConnell, & Gabriel, 2004). Sterker nog: we zijn vaak van mening dat we er ons niet aan schuldig maken (Bodenhausen, Tod, & Richeson, 2009).

Nieuwe gezinsvormen: Homo, lesbisch en transoudergezinnen

In die wereld met "begrensde acceptatie" zijn er tal van kinderen die opgroeien in een gezin met ouders van hetzelfde geslacht. Het gaat om een heel diverse groep van nieuwe gezinsvormen (Golombok, 2015). Bijvoorbeeld: het lesbische stel dat door spermadonatie (registreerde kliniekdonor of iemand die ze kennen) een kind heeft gekregen, de twee vaders die een kind hebben gekregen waarbij een draagmoeder voor hen zwanger was van een eigen eikel of een eikel van een andere vrouw. Maar ook het intentioneel meeroudergezin (Staatscommissie Herijking Ouderschap, 2016) waarin meer dan twee ouders (bijvoorbeeld twee homoseksuele vaders en twee lesbische moeders of twee homoseksuele vaders en een alleenstaande moeder) al vanaf voor de geboorte de verantwoordelijkheid voor het opvoeden van de kinderen samen willen delen maar de kinderen in twee huishoudens willen opvoeden. Bij al deze voorbeelden gaat het om gezinnen die een fundamentele verschuiving vertegenwoordigen van traditionele gezinsstructuren (Golombok, 2015). Daarom vallen transoudergezinnen ook onder de paraplu van nieuwe gezinsvormen.

De Nederlandse wetgeving sluit nog niet aan bij deze nieuwe gezinsvormen. Zo kan een kind, bijvoorbeeld, niet meer dan twee juridische ouders

hebben en mag je niet adverteren of bemiddelen inzake draagmoederschap. Een door de overheid ingestelde Staatscommissie heeft uitvoerig gekeken naar hoe de wetgeving zou kunnen aansluiten bij deze nieuwe gezinsvormen en heeft hiervoor concrete adviezen uitgebracht (Staatscommissie Herijking Ouderschap, 2016); echter hier is tot op de dag van vandaag nog niets mee gedaan.

Wat betekent het voor de ouders en kinderen in deze nieuwe gezinsvormen om op te groeien in een samenleving met “begrensd acceptatie”? Vanuit het “sexual minority stress model” weten we dat homoseksuele mannen en lesbische vrouwen en gender non-conforme personen naast alledaagse stressoren en ingrijpende levensgebeurtenissen (die iedereen meemaakt los van iemands seksuele oriëntatie) ook te maken krijgen met additionele stressoren. Dit in de vorm van negatieve opmerkingen en/of reacties die specifiek betrekking hebben iemands seksuele oriëntatie of genderidentiteit (Meyer, 2003). Onderzoek naar lesbische oudergezinnen heeft laten zien dat veel ouders en kinderen ook te maken krijgen met heteronormatieve en homonegatieve opmerkingen, reacties of roddels of opmerkingen zoals “wie is de echte moeder?” of “hoe kan het nu zijn dat je geen vader hebt?” (Bos & Van Balen, 2008; Van Rijn- Van Gelderen, Bos, & Gartrell, 2015). Maar wat weten over het functioneren van deze gezinnen en het welbevinden van de kinderen?

Onderzoek naar nieuwe gezinsvormen

Het langstlopende onderzoeken naar lesbisch ouderschap is de “National Longitudinal Lesbian Family Study” (NLLFS) waarmee Dr. Nanette Gartrell midden jaren 80 in de VS is gestart toen daar de eerste fertilitetsklinieken hun deuren openstelde voor lesbische stellen en alleenstaande moeders. De NLLFS is een mooi voorbeeld van een prospectief onderzoek, startend toen de moeders zwanger waren en met een meest recente zesde meting toen de kinderen 25 jaar oud waren (Gartrell, Bos, & Koh, 2018; Gartrell, Bos, & Koh, in press; Koh, Bos, & Gartrell, 2019). Onderzoek naar lesbisch ouderschap heeft dan ook een veel langere traditie dan studies naar andere nieuwe gezinsvormen en we weten van deze gezinnen dan ook veel meer dan over de intentioneel meerouder-, de homoseksuele vader- en transgender oudergezinnen. Ik kan u nu al verklappen dat in de onderzoekslijnen van mijn leerstoel ik me ook ga richten op deze andere nieuwe gezinsvormen. Immers steeds meer homoseksuele mannen willen een gezin stichten (Nikkelen & Vermey, 2017) en ook steeds meer transmannen en vrouwen hebben een wens om na hun transitie een kind te krijgen (Tornello & Bos, 2017; Wierckx et al., 2011).

Vergelijkingsbenadering ("between-differences approach")

In de meeste onderzoeken naar nieuwe gezinsvormen worden deze gezinnen vergeleken met traditionele vader-moeder gezinnen of vergeleken met cijfers uit grote populatie onderzoeken. Over het algemeen zijn er geen verschillen gevonden tussen de gezinstypes in het functioneren van de ouders (welbevinden, relatiesatisfactie, opvoedingsstijlen) en ook met de kinderen gaat het goed. Het maakt over het algemeen niet uit dat je in een gezin met twee moeders of twee vaders opgroeit of in een traditioneel vader-moeder gezin (zie voor overzicht: Bos, 2012; Golombok, 2015; Miller, Kors, & Macfie, 2017). Ook niet als je in de puberteit zit (Gartrell & Bos, 2010), ook niet als je een jongen bent en geen mannelijk rolmodel zegt te hebben (Bos, Gartrell, & Van Gelderen, 2015; Bos, Goldberg, Van Gelderen, & Gartrell, 2012) en ook niet als je inmiddels jongvolwassen bent (Gartrell et al., 2018). Deze resultaten komen met name uit onderzoeken die gebaseerd zijn op gelegenhedssamples waarin de twee moeder- en twee vadergezinnen geworven zijn via de lesbische en homoseksuele gemeenschap. Respondenten wisten daarbij dat ze meededen aan een onderzoek over homo en lesbisch ouderschap en het zou kunnen zijn dat ze bij het beantwoorden van de vragen zich extra goed wilden voordoen om aan iedereen te laten zien dat ze ook "goede" ouders zijn. Echter, dezelfde bevindingen werden ook gevonden in studies die gedaan zijn op basis van bevolkingsonderzoeken waarin door de combinatie van een paar vragen het gezinstype te achterhalen was (bijvoorbeeld: Cenegy, Denney, & Kimbro, 2017; Bos, Knox, Van Rijn-Van Gelderen, & Gartrell, 2016; Bos, Kuyper, & Gartrell, 2018).

Er zijn een paar uitzonderingen op deze "no-difference mantra" (Robinson & Frost, 2018). In lesbische moeder gezinnen is, bijvoorbeeld, de verdeling tussen zorg voor de kinderen en werken buitenshuis gelijkjer verdeeld tussen de ouders dan in traditionele vader-moeder gezinnen en zijn de ouders ook emotioneel meer betrokken bij de opvoeding van hun kinderen (Bos, 2004; Goldberg, 2013). Dit zou te maken kunnen hebben met dat deze ouders heel bewust voor het ouderschap hebben gekozen en tal van beslissingen hebben genomen voordat de kinderwens gerealiseerd werd.

Een ander voorbeeld van een uitzondering: homoseksuele vaders in de intentioneel meeroudergezinnen voelen zich onzekerder in hun ouderschapsvaardigheden en maken zich meer zorgen over de opvoeding (Bos, 2010) in vergelijking met vaders in traditionele gezinnen. Komt dit omdat zij een pioniersgroep zijn (we zagen dit namelijk ook terug bij de eerste generatie IVF-ouders in de jaren 80)? Of omdat zij aan zichzelf hogere eisen stellen aan wat volgens hen een "goede vader" is? Vragen die zeer zeker nader onderzocht moeten worden.

Een andere uitzondering op de “no difference mantra” gaat over een veel controversieeler onderwerp namelijk of kinderen van homo en lesbische ouders dezelfde gevoelens voor hetzelfde geslacht hebben als hun ouders (een issue dat tegenstanders van deze gezinstypes in het publieke debat veel aanhalen). In een onderzoek van mij en Theo Sandfort vonden we dat kinderen geboren in een gezin met twee moeders voor zichzelf vaker vraagtekens stelden over een heteroseksuele toekomst (“sexual questioning”). Overigens vonden we ook dat de kinderen minder druk van hun ouders ervoeren om zich volgens stereotype gender rollen te moeten gedragen (Bos & Sandfort, 2010). Onder adolescenten vond Susanne Golombok in het Verenigd Koninkrijk soortgelijke gegevens (Golombok & Badger, 2010) en het is nu wachten op wat er uit de gegevens van de 25-jarigen uit de NLLFS komt (Gartrell et al., in press). Het lijkt er dus op dat kinderen van lesbische moeders een grotere vrijheid hebben om hun seksuele- en genderidentiteit te ontdekken zonder dat hen door hun ouders enige vorm van heteronormativiteit wordt opgelegd (Robinson & Frost, 2018).

Veerkracht binnen nieuwe gezinsvormen

Eén van de kritieken die er is op de vergelijkingsbenadering is dat er min of meer de assumptie onderligt dat het functioneren van gezinnen die afwijken van de norm afgezet moet worden tegen het traditionele gezin (Prendergast & MacPhee, 2018). Ik onderschrijf deze kritiek en vind dat we meer zouden moeten gaan onderzoeken wat nieuwe gezinsvormen veerkrachtig maakt of kan maken.

In mijn onderzoeken in Nederland en de Verenigde Staten vond ik samen met collega's dat confrontatie met heteronormatieve opmerkingen samenhangt met meer psychosociale problemen (Bos, Van Balen, Sandfort, & Van der Boom, 2004; Bos & Van Balen, 2008; Koh et al., 2019). Alleen: dit geldt niet voor alle kinderen. Wat maakt het dan dat sommige kinderen wel last hebben van de gevolgen van heteronormativiteit en homonegatieve opmerkingen en andere kinderen niet? Om dit te onderzoeken zouden we binnen het onderzoek naar nieuwe gezinsvormen veel meer gebruik moeten maken van de invalshoek van de “positieve psychologie” (Vaughan & Rodriguez, 2015). Dit bijvoorbeeld door studies op te zetten vanuit een “family resilience” model (Prendergast & MacPhee, 2018).

In het “family resilience” model ligt de focus op wat gezinnen veerkrachtig maakt om met heteronormativiteit en expliciete en impliciete vormen van homonegativiteit om te gaan. Dit op een wijze dat deze ervaringen geen negatieve invloed hebben op het welbevinden van de ouders en de kinderen. Aspecten en processen die hierbij een rol kunnen spelen kunnen

liggen op het niveau van het gezin, de ouder en/of het kind. Het zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat positieve aspecten van de ouder-kind relatie of de emotionele binding die leden van een gezin ten opzichte van elkaar voelen (gezinscohesie) een beschermende factor zijn. Dit geldt ook voor andere aspecten in het "family resilience" model zoals bijvoorbeeld socialisatieprocessen in het gezin met betrekking tot hoe ouders hun kinderen kunnen voorbereiden op eventuele homonegatieve reacties (hoe deze te herkennen en hoe hierop te reageren). Mijn collega's in de Verenigde Staten hebben een instrument ontwikkeld en gevalideerd om te kijken naar de socialisatieprocessen in lesbische en homoseksuele oudergezinnen (Battalen, Farr, Brodzinsky, & McRoy, 2018). Samen met hen ben ik nu in een onderzoek dat uitgevoerd wordt in de Verenigde Staten aan het kijken of dit inderdaad een beschermende factor is. Als we hier meer inzicht in krijgen kunnen bijvoorbeeld toekomstige ouders in de counseling in de klinieken hier al op gewezen worden of kan een organisatie als Meer dan Gewenst (de Nederlandse organisatie voor homoseksuele- en lesbische ouders en wensouders) in hun voorlichting aan (toekomstige) ouders hier aandacht aangeven.

Seksuele- en gender non-conforme minderheidsjongeren

Voor de seksuele- en gender non-conforme minderheidsjongeren kunnen we ook de vraag stellen wat het betekent om op te groeien in een samenleving die gekenmerkt wordt door ambivalente boodschappen over homoseksualiteit en genderdiversiteit. Dit kan met name in de adolescentie ingewikkeld zijn omdat men dan meer geconfronteerd wordt met bijvoorbeeld heteronormatieve opvattingen van leeftijdsgenoten en het erg belangrijk is wat anderen van je vinden (Horn, 2006; Mulvey & Killen, 2015).

Welbevinden en gezondheid

De adolescentie is tevens een cruciale periode voor iemands latere psychosociale gezondheid: veel psychische stoornissen ontstaan in deze periode of direct erna (Kessler et al., 2007). In de VS en in veel mindere mate in Nederland zijn vragen over seksuele aantrekkings, gedragingen en/of identiteit opgenomen in gezondheidsonderzoeken die bijvoorbeeld uitgevoerd worden op scholen. Daaruit blijkt dat seksuele minderheidsjongeren meer emotionele stress en meer psychologische- en alcohol en drugs gerelateerde problemen en hogere cijfers van suicidepogingen rapporteren dan hun leeftijdgenoten (zie voor meta-analyse: Marshal et al., 2011). Deze bevindingen komen ook systematisch naar voren als we het hebben over gender

non-conforme jongeren; alhoewel er nog maar een heel klein aantal studies zijn die dit meenemen in dergelijke onderzoeken.

In de Verenigde Staten zijn er ook studies waarin de interactie met culturele achtergrond/ethniciteit is meegenomen. In de meeste van deze studies wordt er gevonden dat de combinatie van een seksuele minderheid zijn en het behoren tot een etnische minderheid een combinatie van risicofactoren betekent die een negatief cumulatief effect hebben (bijvoorbeeld: Consolacion, Russell, & Sue, 2004). Er zijn ook een paar studies waar in dit negatieve cumulatieve effect niet werd gevonden. Zo bleek uit een studie van Burns en collega's, dat Afro-Amerikaanse homoseksuele jongeren minder gezondheidsproblemen hadden dan hun witte homoseksuele leeftijdsgenoten (Burns, Ryan, Garofalo, Newcomb, & Mustanski, 2015). Het zou kunnen zijn dat deze jongeren andere coping-strategieën hanteren of meer gewend zijn om te gaan met stigmatisering. Ook in de Nederlandse context zou hier meer onderzoek naar gedaan moeten worden met name naar seksuele- en genderdiversiteit bij jongeren met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Onderzoek vanuit een intersectioneel perspectief is daarbij zeker nodig. Dit is alleen mogelijk wanneer er in grootschalige onderzoeken onder het welbevinden van scholieren ook vragen meegenomen worden over seksuele- en genderdiversiteit (Gordon & Meyer, 2017; Van Beusekom, 2018).

Framework verklaring gezondheidsverschillen

Wat zouden de redenen kunnen zijn voor de verschillen in gezondheid? Een belangrijk model dat daarvoor een verklaring probeert te vinden, is het al eerdergenoemde 'seksuele minderheidsstress'-model (Meyer, 2003) dat ook van toepassing zou kunnen zijn op gender non-conforme jongeren. In dit model worden de gezondheidsklachten die veel seksuele- en gender non-conforme minderheden ervaren voor een belangrijk deel toegeschreven aan het feit dat zij te maken krijgen met omstandigheden die als stressvol worden ervaren en die het gevolg zijn van stereotyperingen en negatieve attitudes die er over hen leven. Het gaat daarbij om: (1) daadwerkelijke gebeurtenissen (distale stressor); (2) verwachtingen van gebeurtenissen en de waakzaamheid die dat vereist (proximale stressor); en (3) het zich eigen maken van negatieve sociale opvattingen en houdingen (proximale stressor). Bij al deze stressoren is het naïef om te denken dat daarvan in de Nederlandse samenleving geen sprake zou zijn (zie voor een overzicht: Bos, Kuyper, & Sandfort, 2018). Uit een representatief scholierenonderzoek van mijn collega Lisette Kuyper kwam naar voren dat in vergelijking met heteroseksuele jongeren, lesbische, homoseksuele en biseksuele (LHB) -scholieren maar liefst vier keer zo vaak het slachtoffer waren

van pesterijen (Kuyper, 2015). Kuyper keek daarbij alleen naar algemene pesterijen. Echter, er is enige wetenschappelijke evidentie dat pesterijen gericht tegen een bepaalde eigenschap van iemand (bijvoorbeeld iemands seksuele of genderidentiteit) meer impact heeft dan algemene pesterijen (Russell, Sinclair, Potaet, & Koenig, 2012) en dit kan met name het geval zijn gedurende de kindertijd en adolescentie. Een reden te meer om hier extra aandacht aan te besteden.

Psychologisch mediatiemodel

Voortbouwend op het minderhedenstress model is het psychologisch mediatiemodel waarin onder andere de vraag centraal staat of LHB- en heteroseksuele jongeren van elkaar verschillen als het gaat om hun interpersoonlijke ervaringen en intrapersonlijke kenmerken en hoe dit dan weer samenhangt met de gezondheidsverschillen (Hatzenbuehler, 2009). LHB-jongeren hebben, bijvoorbeeld, een slechtere relatie met ouders en vrienden (interpersoonlijke factoren) in vergelijking met heteroseksuele jongeren en dit draagt ertoe bij dat zij ook meer psychosociale problemen hebben (Bos, Sandfort, De Bruyn, & Hakvoort, 2008). Ook blijkt dat seksuele minderheden een slechtere emotieregulatie hebben en meer destructieve copingstrategieën rapporteren (intrapersonlijke kenmerken) dan heteroseksuele jongeren en dat dit dan ook weer samenhangt met de verschillen die we tussen beide groepen vinden in hun welbevinden en gezondheid (Bos, Van Beusekom, & Sandfort, 2014; Hatzenbuehler, McLaughlin, & Nolen-Hoeksema, 2008). Dergelijke onderzoeken zijn meer nodig! Met name omdat dit kan leiden tot aanknopingspunten om interventies op te zetten ten behoeve van de gezondheid van seksuele minderheden en gender non-conforme jongeren.

Protectieve factoren

In onderzoek naar seksuele- en gender non-conforme minderheden ligt de nadruk vaak op risicofactoren, en in veel mindere mate op beschermende factoren (Savin-Williams, 2009; Russell & Fish, 2016). Als er aandacht is voor deze factoren dan is het opvallend dat er relatief weinig onderzoek gedaan is naar de beschermende werking van intrapersonlijke kenmerken zoals bijvoorbeeld eigenwaarde, positieve copingstrategieën, of het vertrouwen in de eigen bekwaamheid. Daarin is dus nog veel werk aan de winkel (Russell & Fish, 2016). Veel meer is er bekend over de protectieve werking van de schoolomgeving en interpersoonlijke relaties; alhoewel ook hier geldt dat we hier meer over weten in het kader van seksuele minderheden dan gender non-conforme jongeren.

De schoolomgeving wordt voor deze jongeren vaak gezien als een onveilige omgeving. Echter een school waarin op een positieve manier aandacht is voor seksuele- en genderdiversiteit kan de omgeving voor deze jongeren ook veiliger maken en een gevoel geven dat zij er ook mogen zijn. Onderzoek hiernaar staat nog in de kinderschoenen maar is wel veelbelovend. Zo laat Amerikaans onderzoek zien dat LHB-scholieren die op een school zitten waar een “Gender and Sexuality Alliance” (GSA) is, of op een andere wijze positieve aandacht is voor seksuele- en genderdiversiteit, zich veiliger voelen en minder vaak psychosociale klachten rapporteren dan leerlingen die op een school zitten waar dit niet aanwezig is (bijvoorbeeld: Poteat, Sinclair, DiGiovanni, Koenig, & Russell, 2012). Ook Nederlandse resultaten zijn hoopgevend: Zo blijken leerlingen op GSA scholen positiever te staan ten opzichte van homoseksualiteit dan zij die op een niet GSA school zitten en de LHB-leerlingen op de GSA scholen schatten de schoolcultuur ook vaker in als homovriendelijker (wat echter nog niet maakt dat er een verschil in dat zij uit de kast durven te komen)(Peeters, Fettleaer, & Verbakel, 2016).

Onderzoek onder LHB- en gender non-conforme jongeren kijkt in toenemende mate ook naar de beschermende rol van kwalitatief goede relaties hebben met ouders en leeftijdsgenoten (Sheets & Mohr, 2009; Shilo & Savaya, 2011). Zo laat Gabriel van Beusekom in zijn proefschrift onder andere zien dat het negatieve verband tussen gender non-conformiteit en psychosociale problemen niet op gaat bij jongens die een goede relatie hebben met hun vader (Van Beusekom, 2018). Een ander voorbeeld uit Nederlands onderzoek: het negatieve verband tussen seksuele aantrekking tot hetzelfde geslacht en depressieve gevoelens geldt alleen voor hen die aangeven niet met hun vrienden te praten over hun persoonlijke gevoelens (Kaufman, Baams, & Bos, 2015). Dit is een vorm van “disclosure”, maar niet in de zin van open-zijn over je seksuele voorkeur (oftewel uit de kast zijn). Over wat het betekent dat iemand uit de kast is, daarover zijn de onderzoeksresultaten overigens niet eenduidig. Aan de ene kant kan het uit de kast zijn een positieve uitwerking hebben omdat het meedragen van een geheim negatief kan zijn voor je welbevinden (Meyer, 2003; Frijns & Finkenauer, 2009). Uit de kast zijn kan ook een netwerk opleveren van “anderen die ook zo zijn”. Alleen heeft dit ook altijd een positief effect? Daar zijn de studies niet eenduidig over. Het kan gerelateerd zijn aan minder eenzaamheid, maar ook kan het weer zo zijn eigen druk opleveren om te voldoen aan de eigen normen en waarden die binnen de groep van subjectief betrokken leven (Baiocco, D’Alessio, & Laghi, 2010). “Disclosure” over je seksuele oriëntatie kan je ook meer kwetsbaar maken voor homonegatieve

reacties en kan er ook toe leiden dat sommige "vrienden" niets meer met je te maken willen hebben (Diamond & Lucas, 2004). Er wordt dan ook wel verondersteld dat het niet zozeer openheid van belang is, maar vooral de reacties van anderen op die openheid (Rosario, Schrimshaw, & Hunter, 2009). Overigens is voor veel jongeren openheid niet een kwestie van "je bent het" of "je bent het niet". Veel jongeren schatten per situatie/context in wat het hen kost of oplevert als zij open zijn. Dit wordt ook wel "zichtbaarheidsmanagement" genoemd (Dewaele, Van Houtte, Cox, & Vincke, 2013).

Onderzoekslijnen "Sexual and gender diversity in families and youth"

Onderzoekslijn nieuwe gezinsvormen

Onderzoek naar homovader gezinnen, intentioneel meeroudergezinnen en transgenderouder gezinnen staat nog in de kinderschoenen en ik wil daar in de leerstoel graag mijn bijdrage aanleveren. Daarbij is longitudinaal onderzoek erg belangrijk zodat we ook op langere termijn iets kunnen zeggen over wat het voor kinderen betekent om op te groeien in zo'n gezin. Ik ben het eens met mijn collega's van het Centrum van Voortplantingsgeneeskunde van het Amsterdam Medische Centrum met wie ik samen Anne Schrijvers begeleid in haar promotie onderzoek: Dergelijk onderzoek zou prospectief moeten zijn beginnend bij de wensouders die bijvoorbeeld naar een kliniek of ziekenhuis gaan voor een sperma of eiceldonatie behandeling. Daarbij zou ook gekeken moeten worden wat de wensen zijn als het gaat om de counseling en wat het effect hiervan is. En beste mensen: daar gaan we aan werken!

Zoals al eerder gezegd is de NLLFS een mooi voorbeeld van een longitudinaal prospectief onderzoek. Samen met mijn collega Nanette Gartrell ga ik binnenkort starten aan een nieuwe "wave" van dataverzameling van de NLLFS: de "kinderen" van de moeders zijn inmiddels dertigers en waarschijnlijk zijn een aantal van hen inmiddels zelf ouder wat maakt dat zij ook meer gaan reflecteren over hun eigen opvoeding.

Een andere follow-up die ik wil gaan starten is het onderzoek dat we een paar jaar geleden zijn gestart naar homoseksuele vaders die een kind hebben gekregen met een draagmoeder. Deze follow-up zal ik net zoals de eerste studie gaan opzetten en uitvoeren samen met mijn collega Loes van Rijn-Van Gelderen en in samenwerking met de andere leden van het "Gay Dads" onderzoeksteam.

Bij deze onderzoeken naar nieuwe gezinsvormen is het belangrijk niet alleen naar de ouders en kinderen te kijken vanuit een "vergelijkingsbenadering" ("comparison approach"). Ik heb hiervoor betoogd dat het ook belangrijk is om specifiek op de nieuwe gezinstypes te focussen vanuit een "family resilience" model". Daarbij wil ik met name gaan kijken naar de socialisatieprocessen binnen de nieuwe gezinstype en hoe deze kunnen bijdrage aan de veerkracht van de kinderen. Dit als een basis om interventies te ontwikkelen die erop gericht zijn ouders te helpen om hun kinderen voor te bereiden op confrontatie met heteronormatieve aannames of transfobe discriminatie. Dit alles om negatieve gevolgen van stigmatisering voor het welzijn van kinderen tegen te gaan.

Verder: Er is ontzettend weinig bekend over de diversiteit binnen de nieuwe gezinsvormen. Als we bijvoorbeeld kijken naar de onderzoeken naar lesbische moedergezinnen dan valt op dat wat we van hen weten voornamelijk gebaseerd is op witte, hoogopgeleide, financieel stabiele, in steden wonende moeders. Met andere woorden: gezinnen die zich in een geprivilegieerde positie bevinden. Echter, we weten uit onderzoeken uitgevoerd in de VS dat in termen van demografische gegevens er een enorme diversiteit is onder de lesbische moedergezinnen (Goldberg, Gartrell, & Gates, 2014). Er is echter nog heel weinig onderzoek gedaan naar ervaringen van de niet witte, niet hoogopgeleiden en niet in steden wonende nieuwe gezinsvormen (Kinkler & Goldberg, 2011; Oswald, 2013). Dit is wel nodig om meer generaliserende uitspraken te kunnen doen en ook om te zien wat de invloed is van dergelijke geprivilegieerde omstandigheden voor deze gezinnen. Dit staat dan ook hoog op mijn lijstje van de plannen in mijn onderzoekslijn.

Tot slot, om het psychisch welzijn van kinderen in lesbische moeder, homoseksuele vader, intentioneel meerouder- en transgender gezinnen te evalueren, is het belangrijk om ook de juridische context en het culturele klimaat in ogenschouw te nemen. Een vergelijkende studie die ik een aantal jaren geleden met mijn collega's Nanette Gartrell en Theo Sandfort heb uitgevoerd waarin we de ervaringen van lesbische moeders en hun kinderen in Nederland en de VS vergeleken liet zien dat internationale verschillen in de acceptatie van homoseksualiteit en homo en lesbisch ouderschap gevolgen hebben voor het welzijn van kinderen (Bos, Gartrell, Van Balen, Peyser, & Sandfort, 2008). Daarom zal ik in toekomstig onderzoek ook de ervaringen van ouders en hun kinderen in meerdere landen met verschillende niveaus van officiële erkenning van deze gezinnen gaan vergelijken.

Onderzoekslijn seksuele- en gender non-conforme minderheidsjongeren

Natuurlijk wil ik in mijn toekomstig onderzoek meer zicht krijgen op allerlei mechanismen die een reden kunnen zijn van het feit dat we telkens weer zien dat seksuele- en gender non-conforme minderheidsjongeren meer psychosociale en soms ook meer fysieke gezondheidsproblemen hebben. Daarbij geldt ook hier dat we niet alleen naar risicofactoren moeten kijken maar ook naar beschermende en veerkracht factoren en niet alleen onderzoek vanuit een vergelijkingsperspectief maar ook naar de diversiteit binnen de groep! In het onderzoek hiernaar toe is het belangrijk dat we kunnen aansluiten bij grootschalige longitudinale onderzoeken onder scholieren zodat we (1) grote groepen jongeren met deze gevoelens kunnen bereiken, (2) kunnen komen tot generaliseerbare uitspraken en (3) vanuit een intersectioneel perspectief ook kunnen onderzoeken wat de invloed van etniciteit hierin is. Ik doe dan hier ook een beroep op mijn collega's die dergelijke studies opzetten om vragen over seksuele- en genderdiversiteit in hun onderzoeken op te nemen en ik wil hen daar graag bij helpen!

De ernst van de situatie met betrekking tot de gezondheid van veel seksuele- en gender non-conforme minderheidsjongeren is inmiddels ook doorgedrongen tot de politiek en de nationale onderzoeksagenda. Dit mede door de schrikbarende cijfers als het gaat om suïcidepogingen onder LHB- en transjongeren die vijf en tien keer hoger liggen dan die van heteroseksuele- en cisgender jongeren (ZONMW, 2015). En er moet hard aan gewerkt worden om dit te veranderen!

Op grond van het seksuele minderheidsstressmodel kan worden verondersteld dat interventies zich op twee aspecten zouden moeten richten en aan beide wil ik graag gaan werken binnen mijn leerstoel en voor een deel heb ik daar ook al een begin aan gemaakt. Het gaat daarbij ten eerste om het ontwikkelen en evalueren van interventies gericht op de schoolcontext waarin heteroseksuele- en cisgender jongeren leren om de begrensde acceptatie ten aanzien van homoseksualiteit en genderdiversiteit te (h)erkennen en te leren welke mechanismen hierachter zitten. Er zal meer onderzoek naar deze mechanismen gedaan moeten worden voordat we in samenspraak met theoretische modellen hier interventie op kunnen gaan ontwikkelen. Aanknopingspunten hierbij zijn bijvoorbeeld theoretische modellen waarbij uitgegaan wordt van het kunnen verplaatsen in de jongere die "anders is" in seksuele- en genderidentiteit ("perspective taking"). Dit om via deze weg empathie te vergroten en de schoolomgeving voor hen veiliger te maken. Belangrijk is hierbij om dit al op jonge leeftijd in te zetten. Dit door bijvoorbeeld meer onderzoek te doen wat scholieren in

de basisschoolleeftijd verstaan onder gender non-conformiteit en wat het maakt dat zij hierover negatief denken of juist positief hierover denken. Interventies om pesten in het algemeen tegen te gaan hebben immers laten zien dat deze effectiever zijn bij jongere kinderen (Jiménez-Barbero, Ruiz-Hernández, Llor-Zaragoza, Pérez-García, & Llor-Esteban, 2016). Op dit moment ben ik dan ook met Suzanne Roodenburg bezig met een aanvraag hierover te gaan schrijven. Ik ben me ervan bewust dat we hier uiterst voorzichtig in moeten zijn want net zoals in andere interventies binnen het veld van de Preventieve Jeugdhulp kunnen programma's ook contraproductief zijn.

Ten tweede zal ik me in mijn leerstoel gaan richten op onderzoek in hoe jongeren die behoren tot een seksuele minderheid en/of gender non-conforme jongeren omgaan met de eerder omschreven begrensde acceptatie. Ook hier moeten interventies op ontwikkeld en geëvalueerd worden. Bij volwassen homoseksuele mannen hebben programma's die gebaseerd zijn op cognitieve gedragstherapie positieve resultaten laten zien (Pachankis, Hatzenbuehler, Rendina, Safren, & Parsons, 2015). Het is echter onduidelijk of deze interventie ook zal werken op seksuele minderheidsjongeren en gender non-conforme jongeren. In een onderzoek dat gesubsidieerd wordt ZONMW zijn we aan het onderzoeken of een dergelijke interventie ook effectief is als suïcidepreventie onder LHB- en Transseksuele (LHBT) jongeren. Het is een uniek project omdat het een samenwerkingsverband is tussen de Universiteit van Amsterdam en de Rijks Universiteit van Groningen met Jennifer de Lange als AIO en Laura Baams, Diana van Bergen en Greetje Timmermans en mijzelf als begeleiders. Daarnaast zijn ook collega's van het landelijk kennisinstituut voor het sociaal domein, Movisie, bij dit project betrokken. Hierdoor is het project meteen een mooi voorbeeld van hoe universiteiten samen kunnen werken maar ook hoe bij zo'n samenwerking maatschappelijke kennisinstellingen een belangrijke rol kunnen spelen. In de toekomst wil ik dergelijke samenwerkingsverbanden zeer zeker uitbreiden en zou ik samen met de net genoemde collega's aangevuld met andere mensen die zich op één of andere manier bezig houden met seksuele- en genderdiversiteit een Consortium willen oprichten. Er gebeurt op dit terrein al best wat in Nederland maar het zijn allemaal aparte stukjes van het strand en het zou mooi zijn als we met z'n allen op dat strand samenwerken!

Het onderwijs

“Last but not least”: het onderwijs. Mensen die mij een beetje kennen weten dat mijn passie zeer zeker ook uitgaat naar het onderwijs. Ik vind het namelijk een primaire taak van de universiteiten om de nieuwe generatie

professionals op te leiden en in mijn situatie gaat het dan om een nieuwe generatie van pedagogen. Deze nieuwe generatie van pedagogen moeten doordrongen zijn van de problematiek maar ook van de veerkracht mogelijkheden van nieuwe gezinsvormen en van jongeren die een seksuele minderheid zijn of op één of andere manier divers zijn in hun genderdiversiteit. Kennis hierover moeten een absolute "must" zijn in het curriculum dat wij aan onze studenten aan de afdeling Pedagogische en Onderwijs Wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam meegeven. Ik ben dan ook op dit moment samen met mijn collega's hard aan het werken om dit in de vorm van interdisciplinaire en interfacultaire minoren verder uit te werken. Ik vind het dan ook erg fijn dat de onderwijsdirecteur van het bachelor onderwijs van onze afdeling Erna van Hest dit van harte ondersteunt!

Dankwoord

Ik sluit deze oratie nu graag af met een woord van dank. Allereerst is dat gericht aan het college van bestuur van de UvA, aan de afdelingsvoorzitter van POW (ten tijde van mijn aantreden Prof. dr. Thea Peetsma) en ook de decaan van de Faculteit Maatschappij- en Gedragwetenschappen (ten tijde van mijn aantreden Prof. dr. ir. Hans Brug). Ik ben hen zeer dankbaar voor het in mij gestelde vertrouwen. Dit geldt zeer zeker ook voor de andere hoogleraren en medewerkers van de afdeling POW die bij de procedure rondom de Westerdijk talentimpuls betrokken waren. Bijzondere dank daarin voor Prof. dr. Geert-Jan Stams en Prof. dr. Jessica Asscher die voor mij in deze periode een enorme steun zijn geweest. Dan mijn collega's van de programmagroep "Preventieve Jeugdhulp en Opvoeding". Jullie zijn allemaal zeer dierbare collega's en Geertjan (Prof. dr. Overbeek) ik heb bewondering en respect voor je hoe je het stokje van Prof. dr. Jo Hermanns hebt overgenomen toen hij met emeritaat ging.

In mijn onderzoeken werk ik met veel mensen samen. Veelal ook met mensen uit verschillende disciplines, werkend bij andere afdelingen (bijvoorbeeld: Dr. Trudie Gerrits van de afdeling Antropologie, collega's van de afdeling voortplantingsgeneeskunde en het genderteam), andere universiteiten (bijvoorbeeld Dr. Laura Baams en Dr. Diana van Bergen van de Rijks Universiteit Groningen, en Prof. dr. John de Wit van de Universiteit Utrecht) en andere organisaties (bijvoorbeeld Hanneke Felten van Movisie). Dank jullie wel en ik kijk uit naar nog meer samenwerkingsprojecten!

In het onderwijs werk ik met veel mensen samen en ik wil hen hier dan ook allemaal van harte danken voor al de jaren die we samen gewerkt

hebben; iets wat we in het nieuwe curriculum ook zeer zeker nog steeds gaan doen. In het bijzonder wil ik hier toch even de junior docenten extra bedanken en ook al die mensen van het onderwijssecretariaat die onmisbaar zijn om onze onderwijstaken optimaal te kunnen uitvoeren.

In de loop van de jaren worden sommige collega's ook vrienden. Ik denk hierbij aan bijvoorbeeld Dr. Floor van Rooij en Dr. Charles Picavet (ik ben er trost op dat ik jullie heb samengebracht en dat ik afgelopen voorjaar nadat jullie al meer dan 8 jaar getrouwd waren jullie voor een paar dagen mocht vergezellen op jullie huwelijksreis naar New York) en ook Dr. Gabriel van Beusekom (jochie, je hebt het gisteren ontzettend goed gedaan!). In dit rijtje horen ook een aantal mensen thuis die onmisbaar zijn geweest voor mijn groei als wetenschapper en mens en dan heb ik het over mijn "mentoren" Prof. dr. Theo Sandfort, Dr. Frank van Balen en Dr. Nanette Gartrell. Voor jullie alle drie: heel erg bedankt voor al de steun gedurende al die jaren. Nanette, thank you so much that you asked me in 2005 to be a co-investigator of the NLLFS. I think we are together with Audrey Koh a great team! I am looking forward to the next wave of data collection now "our children" are more than 30 years old!

Voor al die lieve vrienden en familieleden die in mijn leven buiten het werk oh zo belangrijk zijn om er veerkrachtig tegen aan te kunnen gaan. Dank, dank, dank! Mijn burens Ronald en Jo en hun kinderen en ook Anja: jullie hebben er voor gezorgd dat ik gezonder ben gaan leven door mij het wandelen te laten herontdekken en tijdens het wandelen het leven door te nemen en het werk te relativiseren. Ook dank hierbij aan mijn dinsdagavond wandelclub, de Mollermeiden en in het bijzonder Eus, de Utrechtse meidenclub en de spelletjesgroep van Joep en Frieda!

Lieve Mam. Ik heb bij het schrijven van deze oratie en ook vandaag vaak aan ons pap moeten denken. Bij al de onzekerheden en twijfels die ik heb gehad bij het schrijven van deze oratie zou hij hebben gezegd "Bosje, de ken de gij hendig"! Zonder jullie twee was ik nooit geworden wie ik nu ben en had ik niet nu op deze plek gestaan. Duizend maal of zelfs meer dank daarvoor!

Tot slot wil ik even stil staan bij Prof. dr. Johanna Westerdijk wiens naam is verbonden aan de NWO Talentsubsidie die ook mijn leerstoel mede financiert. Zij was in Nederland de eerste vrouwelijke hoogleraar en voorvechtster van gelijke kansen voor vrouwen binnen de wetenschap. Moge zijn een voorbeeld zijn voor vele jonge vrouwen die een pad willen bewandelen binnen de universitaire wereld!

Ik heb gezegd!

Noot

- 1 Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van Hoogleraar Pedagogiek aan de Faculteit der Maatschappij en Gedragwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam op 12 oktober 2018 door Prof. dr. H.M.W. Bos.

Referenties

- Baiocco, R., D'Alessio, M., & Laghi, F. (2010). Binge drinking among gay, and lesbian youths: The role of internalized sexual stigma, self-disclosure, and individuals' sense of connectedness to the gay community. *Addictive Behaviors*, *35*, 896-899.
- Battalen, A.W., Farr, R.H., Brodzinsky, D.M., & McRoy, R.G. (2018). Socializing Children About Family Structure: Perspectives of Lesbian and Gay Adoptive Parents. *Journal of GLBT Family Studies*. Geraadpleegd op 10 juni 2018 via <https://doi.org/10.1080/1550428X.2018.1465875>
- Bodenhausen, G.V., Todd, A.R., & Richeson, J.A. (2009). Controlling prejudice and stereotyping: Antecedents, mechanisms, and contexts. In T. Nelson (Ed.), *Handbook of pre-judice, stereotyping, and discrimination* (pp. 111-135). New York: Psychology Press.
- Bos, H.M.W. (2004). *Parenting in planned lesbian families*. Amsterdam: Vossiuspers UvA.
- Bos, H.M.W. (2010). Planned gay father families in kinship arrangements. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, *31*, 356-371.
- Bos, H.M.W. (2012). Lesbian-mother families formed through donor insemination. In A.E. Goldberg, & K.R. Allen (Eds.), *LGBT-parent families: Possibilities for new research and implications for practice* (pp 21- 37). New York: Springer.
- Bos, H.M.W., Gartrell, K., Van Balen, F., Peyser, H., & Sandfort, Th. G.M. (2008). Children in planned lesbian families: A cross-cultural comparison between the USA and the Netherlands. *American Journal of Orthopsychiatry*, *78*, 211-219.
- Bos, H.M.W., Gartrell, N., & Van Gelderen, L. (2015). Male role models for adolescents in lesbian- and heterosexual parent families. Paper presented at the 123rd annual convention of the American Psychological Association, Toronto, Canada: August 6-9.
- Bos, H.M.W., Goldberg, N., Van Gelderen, L., & Gartrell, N. (2012). Adolescents of the U.S. national longitudinal lesbian family study: Male role models, gender role traits, and psychological adjustment. *Gender & Society*, *26*(4), 603-638.
- Bos, H.M.W., Knox, J., Van Rijn-Van Gelderen, L., & Gartrell, N. (2016). National survey of children's health: Same-sex versus different-sex parent families. *Journal of Behavioral and Developmental Pediatrics*, *37*, 179-187.
- Bos, H.M.W., Kuyper, L., & Gartrell, N. (2018). A population-based comparison of female and male same-sex parent and different-sex parent households. *Family Process*, *57*, 148-164.
- Bos, H.M.W., Kuyper, L., & Sandfort, Th.G.M. (2018). Minderheidsstress bij mensen met een homoseksuele voorkeur. In L. Gijis, L. Aerts, M. Dewitte, P. Enzlin, J. Georgiadis, B. Kreukels, & E. Meuleman. *Leerboek seksuologie* (pp. 377-386). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Bos, H.M.W., Picavet, C., & Sandfort, Th. G.M. (2012). Ethnicity, gender socialization, and children's attitudes towards gay men and lesbian women. *Journal of Cross-cultural Psychology*, *43*, 1082-1094.
- Bos, H., & Sandfort, Th. (2010). Children's gender identity in lesbian and heterosexual two-parent families. *Sex Roles*, *62*, 114-126.

- Bos, H.M.W., Sandfort, Th. G.M., de Bruyn, E.H., & Hakvoort, E. (2008). Same-sex attraction, social relationships, psychological functioning, and school performance in young adolescents. *Developmental Psychology, 44*, 59-68.
- Bos, H.M.W., & Van Balen, F. (2008). Children in planned lesbian families: stigmatisation, psychological adjustment and protective factors. *Culture, Health, & Sexualities, 10*, 221-236.
- Bos, H.M.W., Van Balen, F., Sandfort, Th. G. M., & Van Den Boom, D.C. (2004). Minority stress, experience of parenthood, and child adjustment in lesbian families. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 22*, 291- 305.
- Bos, H.M.W., Van Beusekom, G., & Sandfort, T.G.M. (2014). Sexual attraction and psychological adjustment in Dutch adolescents: Coping as a mediator. *Archives of Sexual Behavior, 43*, 1579-1588.
- Burns, M.N., Ryan, D.T., Garofalo, R., Newcomb, M.E., & Mustanski, B. (2015). Mental health disorders in young urban sexual minority men. *Journal of Adolescent Health, 56*, 52-58
- Cenegy, L.F., Denney, J.T., & Kimbro, R.T. (2018). Family diversity and child health: Where do same-sex couple families fit?. *Journal of Marriage and Family, 80*, 198-218.
- Consolacion, T.B., Russell, S.T., & Sue, S. (2004). Sex, race/ethnicity, and romantic attractions: Multiple minority status adolescents and mental health. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology, 10*, 200-2014.
- Dewaele, A., Van Houtte, M., Cox, N., & Vincke, J. (2013). From coming out to visibility management--a new perspective on coping with minority stressors in LGB youth in Flanders. *Journal of Homosexuality, 60*, 685-710.
- Diamond, L.M., & Lucas, S. (2004). Sexual-minority and heterosexual youths' peer relationships: Experiences, expectations, and implications for well-being. *Journal of Research on Adolescence, 14*, 313-340.
- Frijns, T., & Finkenauer, C. (2009). Longitudinal associations between keeping a secret and psychological adjustment in adolescence. *International Journal of Behavioral Development, 33*, 145-154.
- Gartrell, N., & Bos, H.M.W. (2010). The US National Longitudinal Lesbian Family Study: Psychological Adjustment of the 17-year-old Adolescents. *Pediatrics, 126*, 1-9.
- Gartrell, N., Bos, H.M.W., & Koh, A. (2018). National Longitudinal Lesbian Family Study – Mental Health of Adult Offspring. *New England Journal of Medicine, 379*, 297-299.
- Gartrell, N.K., Bos, H.M.W., & Koh, A.S. (in press). Sexual attraction, orientation, and same-sex sexual experiences of adult offspring in the U.S. National Longitudinal Lesbian Family Study. *Archives of Sexual Behavior*.
- Goldberg, A.E. (2013). "Doing" and "undoing" gender: The meaning and division of housework in same-sex couples. *Journal of Family Theory & Review, 5*, 85-104.
- Goldberg, A., Gartrell, N., & Gates, G (2014). *Research report on LGB-parent families*. Los Angeles: Williams Institute.
- Golombok, S. (2015). *Modern Families. Parents and children in new family forms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Golombok, S., & Badger, S. (2010). Children raised in mother-headed families from infancy: A follow-up of children of lesbian and single heterosexual mothers, at early adulthood. *Human Reproduction, 25*, 150-157.
- Gordon, A.R., & Meyer, I.H. (2007). Gender nonconformity as a target of prejudice, discrimination, and violence against LGB individuals. *Journal of LGBT Health Research, 3*, 55-71.
- Hatzenbuehler, M.L. (2009). How does sexual minority stigma "get under the skin"? A psychological mediation framework. *Psychological Bulletin, 135*, 707-730.

- Hatzenbuehler, M.L., McLaughlin, K.A., & Nolen-Hoeksema, S. (2008). Emotion regulation and internalizing symptoms in a longitudinal study of sexual minority and heterosexual adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 1270-1278.
- Horn, S.S. (2006). Heterosexual adolescents' and young adults' beliefs and attitudes about homosexuality and gay and lesbian peers. *Cognitive Development*, 21, 420-440.
- ILGA (2017). Sexual orientation laws in the world. Geraadpleegd op 5 mei 2018 via https://ilga.org/downloads/2017/ILGA_WorldMap_ENGLISH_Overview_2017.pdf
- ILGA (2018). Country Ranking. Geraadpleegd op 10 juni 2018 via <https://rainbow-europe.org/country-ranking>
- Jellison, W.A., McConnell, A.R. & Gabriel, S. (2004). Implicit and explicit measures of sexual orientation attitudes: In-group preferences and related behaviors and beliefs among gay and straight men. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 629-642.
- Jiménez-Barbero, J.A., Ruiz-Hernández, J.A., Llor-Zaragoza, L., Pérez-García, M., & Llor-Esteban, B. (2016). Effectiveness of anti-bullying school programs: A meta-analysis. *Children and Youth Services Review*, 61, 165-175.
- Kaufman, T., Baams, L., & Bos, H. (2015). Communicatie met ouders en vrienden als buffer tegen symptomen van angst en depressie voor same-sex attracted jongeren. *Pedagogiek*, 35, 128-145.
- Kessler, R.C., Amminger, G.P., Aguilar-Gaxiola, S., Alonso, J., Lee, S., & Ustun, T.B. (2007). Age of onset of mental disorders: a review of recent literature. *Current Opinion in Psychiatry*, 20, 359-364.
- Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006). *Gewoon doen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Killen, M., Crystal, D., & Watanabe, H. (2002). The individual and the group: Japanese and American children's evaluation of peer exclusion, tolerance of difference, and prescription for conformity. *Child Development*, 73, 1788-1802.
- Kinkler, L.A., & Goldberg, A.E. (2011). Working with what we've got: Perceptions of barriers and supports among same-sex adopting couples in non-metropolitan areas. *Family Relations*, 60, 387-403.
- Koh, A.S., Bos, H.M.W., & Gartrell, N.K. (2019). Predictors of mental health in emerging adult offspring of lesbian-parent families. *Journal of Lesbian Studies*, 1-22.
- Kuyper, L. (2015). *Jongeren en seksuele oriëntatie. Ervaringen van en opvattingen over lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele jongeren*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kuyper, L. (2018). *Opvattingen over seksuele en genderdiversiteit in Nederland en Europa*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Marshal, M.P., Dietz, L.J., Friedman, M.S., Stall, R., Smith, H.A., McGinley, J., ... & Brent, D.A. (2011). Suicidality and depression disparities between sexual minority and heterosexual youth: A meta-analytic review. *Journal of Adolescent Health*, 49, 115-123.
- Meyer, I.H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129, 5, 674-697.
- Miller, B.G., Kors, S., & Macfie, J. (2017). No differences? Meta-analytic comparisons of psychological adjustment in children of gay fathers and heterosexual parents. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 4(1), 14-22.
- Mulvey, K. L., & Killen, M. (2015). Challenging gender stereotypes: Resistance and exclusion. *Child Development*, 86, 681-694.
- Nikkelen, S., & Vermey, K. (2017). Seksuele oriëntatie en genderidentiteit. In H. De Graaf, M. Van den Borne, S. Nikkelen, D. Twisk, & S. Meijer. *Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017* (pp. 37-60). Utrecht: Rutgers/Soa Aids Nederland.

- Oswald, R. (2013). Place matters: LGB families in community context. In A. E. Goldberg & K. R. Allen (Eds.), *LGBT-parent families: Innovations in research and implications for practice* (pp. 71-85). New York: Springer.
- Pachankis, J.E., Hatzenbuehler, M.L., Rendina, H.J., Safren, S.A., & Parsons, J.T. (2015). LGB-affirmative cognitive-behavioral therapy for young adult gay and bisexual men: A randomized controlled trial of a transdiagnostic minority stress approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 83*, 875-889.
- Peeters, L., Fetteelaar, D., & Verbakel, C.M.C (2016). Gay and Straight Allianties op scholen: Meer homotolerantie en een veiliger klimaat voor LHB-leerlingen? *Tijdschrift voor Seksuologie, 40*, 89-95.
- Poteat, V.P., Sinclair, K.O., DiGiovanni, C.D., Koenig, B.W., & Russell, S.T. (2013). Gay-straight alliances are associated with student health: A multischool comparison of LGBTQ and heterosexual youth. *Journal of Research on Adolescence, 23*, 319-330.
- Prendergast, S., & MacPhee, D. (2018). Family resilience amid stigma and discrimination: A conceptual model for families headed by same-sex parents. *Family Relations, 67*, 26-40.
- Rijken, A.J., & Liefbroer, A.C. (2011). Opvattingen over gezinsvorming. In *Gezinsrapport 2011. Een portret van het gezinsleven in Nederland* (pp. 62-78). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Robinson, R.K., & Frost, D.M. (2018). "Playing It Safe" with empirical evidence: Selective use of social science in Supreme Court cases about racial justice and marriage equality. *Northwestern University Law Review, 112*, 1565-1604. Geraadpleegd op 10 juni 2018 via <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/illlr112&div=53&id=&page>
- Rosario, M., Schrimshaw, E.W., & Hunter, J. (2009). Disclosure of sexual orientation and subsequent substance use and abuse among lesbian, gay, and bisexual youths: Critical role of disclosure reactions. *Psychology of Addictive Behaviors, 23*, 175-184.
- Russell, S.T., & Fish, J.N. (2016). Mental health in lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) youth. *Annual Review of Clinical Psychology, 12*, 465-487.
- Russell, S.T., Sinclair, K.O., Poteat, V.P., & Koenig, B.W. (2012). Adolescent health and harassment based on discriminatory bias. *American Journal of Public Health, 102*, 493-495.
- Savin-Williams, R.C. (2009). *The new gay teenager* (Vol. 3). Harvard University Press.
- Sheets Jr, R.L., & Mohr, J.J. (2009). Perceived social support from friends and family and psychosocial functioning in bisexual young adult college students. *Journal of Counseling Psychology, 56*, 152-163.
- Shilo, G., & Savaya, R. (2011). Effects of family and friend support on LGB youths' mental health and sexual orientation milestones. *Family Relations, 60*, 318-330.
- Staatscommissie Herijking Ouderschap (2016). *Kind en ouders in de 21ste eeuw. Rapport van de staatscommissie herijking ouderschap*. De Haag: Xerox.
- Tornello, S.L., & Bos, H.M.W. (2017). Parenting intentions among transgender individuals. *LHBT-Health, 4*, 115-120.
- Van Beusekom, G. (2018). *Gender Nonconformity, Same-Sex Attraction, and Mental Health*. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Van der Toorn, J. (2018). *Naar een inclusieve werkvloer: seksuele oriëntatie en gender identiteit op het werk*. Leiden: Universiteit van Leiden.
- Van Rijn-van Gelderen, L., Bos, H. M., & Gartrell, N. K. (2015). Dutch adolescents from lesbian-parent families: How do they compare to peers with heterosexual parents and what is the impact of homophobic stigmatization?. *Journal of Adolescence, 40*, 65-73.
- Vaughan, M.D., & Rodriguez, E.M. (2015). LGBT strengths: Incorporating positive psychology into theory, research, training, and practice. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity, 1*, 325-334.

Wierckx, K., Van Caenegem, E., Pennings, G., Elaut, E., Dedecker, D., Van de Peer, F., ... & T'sjoen, G. (2011). Reproductive wish in transsexual men. *Human Reproduction*, 27, 483-487.
ZONMW (2015). *Onderzoeksagenda suicidepreventie 2016-2020*. Den Haag: ZONMW

Over de auteur

Henny Bos is hoogleraar "Sexual and gender diversity in families and youth" aan de afdeling Pedagogische en Onderwijswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

Correspondentieadres: h.m.w.bos@uva.nl

